

Culturele kroniek

Literatuur

Vormen versus vergeten: De feuilletons van Jeroen Brouwers

In iets meer dan twee jaar heeft Jeroen Brouwers vijf *Feuilletons* geschreven. Een kwantitatief geïnteresseerde zakjapanner zou dat alvast een prestatie noemen, maar gelukkig komt ook de kwalitatief geïnteresseerde literatuurliefhbber ruimschoots aan zijn trekken. Wie de afleveringen van dit eenmanstijdschrift na elkaar leest, ontdekt dat hij *Kladboek 5* gelezen heeft. Net als de vier gepubliceerde kladboeken van Brouwers, bevatten de feuilletons immers essays, portretten, polemieken, egodocumenten, necrologieën en allerhande fantasieën. Veel diversiteit dus, maar ook enkele constanten die ik hier op een rijtje zet.

De meest opvallende en bekende grondtrek van Brouwers' stukken is de drie-eenheid leven, letteren en dood. Of Brouwers nu over zichzelf of over anderen schrijft, hij heeft het steeds over de band tussen het schrijven en het leven, dat voor hem in het teken staat van de dood. Niet toevallig opent het eerste nummer met journaaluittreksels waaruit blijkt dat 'Utopia niet uitgestrekter is dan de ruimte tussen zes planken, samengespijkerd tot een kist'. In afwachting van dat paradijs, biedt Brouwers ons de ruimte tussen vijf feuilletons, later samen te spijkeren tot een kladboek. Hij boekstaaft zijn leven als weg naar de dood en maakt zo van zijn kunst een ontmoetingsplaats van biografie en necrologie. Over de aanloop tot die kunst gaan de twee laatste stukken van het laatste feuilleton. Via een herinnering aan een oud hotel en aan Claus' vertaling van Dylan Thomas' *Onder het melkwoud*, maakt Brouwers duidelijk hoezeer literatuur voor hem in het spoor loopt van het afgestorven en afstervende leven.

De verbinding tussen leven, dood en literatuur spreekt ook uit de 'grote hoeveelheid biografische portretten,' een genre dat Brouwers, zoals hij aan het eind van het tweede feuilleton terecht opmerkt, 'wel onder de knie heeft'. Veel van deze portretten zijn interessante en uitstekend geschreven inleidingen op het werk van auteurs die weinig aandacht krijgen in letterenland. Meer dan eens blijkt het daarbij om vergeten Vlamingen te gaan. Zo besteedt Brouwers in zijn vijfde feuilleton aandacht aan Wies Moens (over wie hij opvallend mild oordeelt), Joris Vriamont (een libertijnse Pallieter die de verdienste had in te gaan tegen de mode van zijn tijd), Raymond Brulez (die net als Brouwers autobiografisch maar niet realistisch schreef), en Jan Walravens (die volgens Boon een belangrijke invloed uitoefende op Weverbergh, De Wispelaere en Robberechts). Met veronachtzaamde auteurs voelt Brouwers zich verwant, omdat ook hij zich miskend voelt. In het vierde feuilleton zegt hij zelfs dat hij schrijft voor gorilla's.

Vanwege deze identificatie met de beschreven auteurs, ligt het portret dicht bij het zelfportret. Geen wonder dat de autodidact Brouwers met zijn portretten didactische bedoelingen heeft. Hij haalt kunstenaars uit de schaduw, al kan je vanwege de vaak sombere grondtoon bezwaarlijk zeggen dat hij ze in het zonnetje plaatst. Grote namen als Elsschot en Boon komen ook aan bod, maar zelfs dan gaat het meestal over dingen die zelden voor het voetlicht komen. Dat betekent niet dat

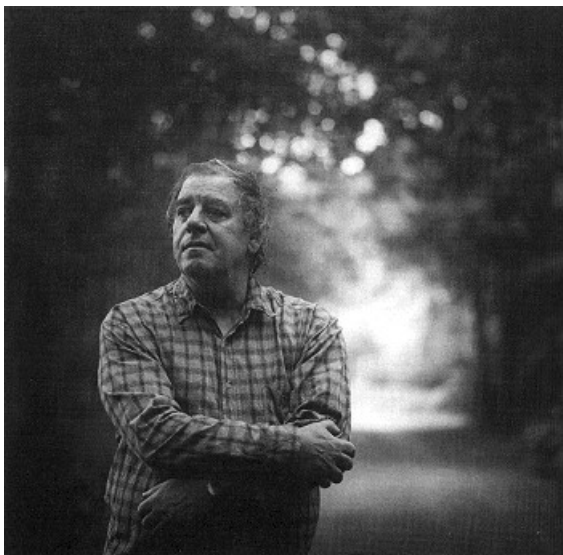
Brouwers zich vooral bezighoudt met onbenulligheden. Integendeel, zijn werk is meer dan eens een waardevolle ontginning van verwaarloosde terreinen.

De verbinding tussen leven, letter en dood is ingewikkeld bij Brouwers, die zelden of nooit hij literaire teksten gebruikt als directe afspiegelingen van biografische gegevens. In het stuk over de Uruguayaanse auteur Quiroga lijkt de stap van literair werk naar leven soms wat al te makkelijk gezet, maar ook daar hoedt Brouwers zich voor de simpele autobiografische lezing. Hij weet natuurlijk hoe ergerlijk zo'n foute interpretatie is, want zijn eigen werk is er meermaals aan ten prooi gevallen. Het leven zit niet in het verhaaltje of de inhoud, maar in de stijl en de vorm. Zo zegt Brouwers in het eerste feuilleton: 'Niet de in-

houd van mijn oeuvre is autobiografisch, maar de vorm ervan. (...) Wat er autobiografisch aan is, is de manier van denken, verwoorden, ordenen, chaossen bestrijden, vormgeven’.

Over die vormgeving valt in de vijf afleveringen nooit te klagen. Als stilist behoort Brouwers tot de top van de Nederlandstalige literatuur. Zijn stijl laat zich niet in een paar woorden vatten, maar typerend zijn in ieder geval de veelzeggende karakterisering, de hilarische humor, de vlijmscherpe formuleringen, de onverwachte beelden en de virtuoze combinatie van registers. Wie stilistisch niet sterk staat, wordt door Brouwers zonder pardon omvergeblazen. Zo zegt hij over de Elsschot-biografie (nou ja) van Surmont: ‘Voorts is dit takkenbossengeschrift getoonzet in een taaltje en in een stijltje waarnaast het gebrabbel van een kind van drie in aanmerking kan komen voor een prijs voor eloquentie’.

De stijl is een belangrijk wapen in de polemie, nog zo'n constante in deze vijf boekjes. Het tweede feuilleton is zo goed als volledig gewijd aan Ronald Dietz, sedert 1991 directeur van De Arbeiderspers. ‘Als literaire uitgever,’ zegt Brouwers, ‘is deze Dietz een per ongeluk in de handel gekomen, want vanwege fabrieksfoutjes eigenlijk uit de roulatie te nemen zakjapanner’. Deze ‘grachtengordelkabouter’ vindt dat de literatuur zich moet onderwerpen aan ‘het marktwezen’ en het ‘tophitwezen’, - termen die uit de mond van Dietz komen. En die uiteraard niet goed vallen bij Brouwers, voor wie literatuur geen middel is om geld en macht te verwerven. ‘Dietz heeft van literatuur en literaire kwaliteit evenveel benul als een eendagsvlieg die zijn dag niet heeft’. Wie de recente debuten van De Arbeiderspers bekijkt, en wie de vaak ongelooflijke uitspraken van Dietz in Brouwers' feuilleton leest, moet het daar wel mee eens zijn. Natuurlijk verschijnen er nog wel goede boeken bij De Arbeiderspers, maar ze worden

Jeroen Brouwers (°1940) - Foto David Samyn.

zeldzaam. (Op de longlist van de Generale Bank Literatuurprijs stond alleen Meijssing als auteur van De Arbeiderspers.)

Brouwers' aanval op Dietz is een schoolvoorbeeld van een geslaagde polemie. Het stuk is cumulatief opgebouwd, het hervat bepaalde voorvallen (zoals Dietz' afwezigheid op de uitreiking van de door Brouwers gewonnen *Prix Fémina Étranger*),

passages (zoals de referenties aan strips en popmuziek) en beelden (zoals de zakjapanner die uiteindelijk een kasregister wordt). Het is gedreven geschreven, vol humor en ingenieus geformuleerd scheldproza. Brouwers is rancuneus, zeggen sommige recensenten, wat Brouwers ontkent in zijn derde feuilleton. Ik zie trouwens niet in wat dat met de zaak te maken heeft: het gaat om de kwaliteit van de polemieek, niet om de veronderstelde intentie van de schrijver. Dietz zou al die moeite niet waard zijn, zeggen sommige recensenten, omdat de man in de uitgeverwereld een marginaal geval zou zijn. Ook dat weerlegt Brouwers in zijn derde feuilleton, waar hij terecht opmerkt dat de uitgever die geld boven kwaliteit stelt, allang geen uitzondering meer is. Dietz is een exemplarische figuur, voor Brouwers 'de personificatie van het managerstype op maffianiveau', 'het sym-

bool van de grachtengordelse maffia-praktijken in de uitgeverwereld'.

Ook andere figuren wekken de woede van Brouwers. Steeds gaat het daarbij om mensen die hun job niet ernstig nemen: recensenten die boeken oppervlakkig lezen, auteurs die meedraaien in het circus van de commercie, schrijvers die plagiëren. Dat laatste komt niet alleen in de literaire wereld voor (Van Dis krijgt van Brouwers enkele rake klappen), maar ook in de wetenschappelijke. Zo bespreekt Brouwers in zijn derde feuilleton frappante voorbeelden van wat hij 'wetenschap per fotokopieermachine' noemt. Voor de academische wereld heeft de schrijver sowieso weinig respect, omdat de theorie vaak niets zegt over de concrete literaire praktijk. Hoogleraar Ton Anbeek treedt op als 'nog zo'n aap in een hoge boom'. De arrogantie die nietschrijvers zich aanmatigen wanneer ze het over schrijvers hebben, stuut Brouwers tegen de borst. Je kan hem alleen maar gelijk geven, als je leest wat letterenpaus Reich-Ranicki bazelt: 'Die meisten Dichter verstehen von Literatur nicht mehr als die Vögel von Ornithologie'.

Voor het polemische talent van Brouwers is geen reputatie veilig. Wat de traditie in heilige schrijnen heeft bijgezet, bekijkt Brouwers met een onbevangen kritische blik, en vaak stort het schrijn dan in elkaar. Dat is bijvoorbeeld het geval met de zogenaamd klassieke studie van Verriest, *Twintig Vlaamsche Koppen*. In het vijfde feuilleton laat Brouwers zien dat Verriest in een vreselijk taaltje vooral over het uiterlijk van die koppen schreef, terwijl het literaire werk van de Vlaamse helden nauwelijks aandacht kreeg. Ook voor zijn eigen leven en werk is Brouwers niet mals. Eerst klinkt het nog redelijk optimistisch in het vierde feuilleton: 'Niet mijn literaire productie is mislukt, - ik heb enige goede boeken geschreven, - maar mijn literaire carrière, de maatschappelijke zijde van het schrijverschap'. Maar wat later droomt Brouwers dat iemand hem vraagt 'me te zeggen welk c.q. welke van mijn boeken ik zelf goed vond. Ik vond er niet één goed'. Zelfs wie meent dat Brouwers altijd gelijk heeft, zal hem hier allicht ongelijk geven.

De aandacht voor reputaties en overleveringen hoort bij Brouwers' aandacht voor wat zal overleven. In elk portret vecht hij tegen het grote vergeten dat na de dood zovele groten wacht, terwijl hij tegelijkertijd tijdens zijn leven zoekt naar vergetelheid. 'Zou ik zelf die man zijn wiens naam men altijd vergeet?' vraagt hij zich niet zonder angst af, maar even later formuleert hij zijn grootste verlangens als 'vluchten, vergetelheid'. Een verwante dubbelzinnigheid is de spanning tussen enerzijds Brouwers' pogingen om in het centrum van de literaire discussies te staan en anderzijds zijn verlangen naar isolement. Hij voelt zich vaak opzij geschoven, mengt zich in allerhande letterkundige gevechten, maar evengoed wil hij in volstrekte afzondering leven en werken. Het is ook nooit goed, en dat hoort zo voor een goede schrijver, die leeft bij de gratie van de strijd, de onevenwichtigheid, het rebelse. 'De rechtgeaarde schrijver is qualitate qua een rebel en klaagt onrecht en verloedering aan. Niet is hij een kuddeschaapje'. Dat geldt inderdaad voor Brouwers, die - gelukkig voor de lezer - zijn schaapjes nog lang niet op het droge heeft en die na deze vijf afleveringen ongetwijfeld op andere manieren het feuilleton van zijn schrijverschap zal voortzetten.

Bart Vervaeck

JEROEN BROUWERS, *Feuilletons*. Zomer 1996 ('Proefnummer'), herfst 1996 ('Extra-Edietzie'), zomer 1997 ('Satans Potlood. Verhalen en verhandelingen'), lente

1998 ('Alles is iets. Dagboekbladen en brieven'), winter 1998 ('Terug thuis. Verhalen, leerervaringen, voetnoten'). Telkens gepubliceerd door Uitgeverij Noli me tangere, Zutendaal, onder protectoraat van Uitgeverij Atlas, Amsterdam/Antwerpen.

Paul Claes en de wedergeboorte van Pico della Mirandola

Dat schrijvers ook altijd lezers zijn - niet als een activiteit ernaast, maar eerder als voorwaarde - wordt in de Nederlandstalige literatuur misschien door niemand beter geïllustreerd dan door Paul Claes. Claes is sinds vele jaren een van onze productiefste, betrouwbaarste en creatiefste vertalers - en vertalen is de intensiefste, ja de genadelooste vorm van lezen. Als essayist was hij aanvankelijk vooral actief op het gebied van de Claus-exegese, niet toevallig een auteur in wiens werk op elke bladzijde de echo's opklinken van andermans werk, hoewel het me niet zou verbazen als Claes in eerste instantie door de naamsverwantschap tot zijn grote landgenoot zou zijn aangetrokken. Een bijkomende aantrekkelijkheid moet het voor hem zijn geweest dat Claus ten dele van dezelfde teksten gebruik maakt